

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA

**Lectio del prof. Enzo Traverso
pronunciada en l'acte de la seua
investidura com a Doctor 'Honoris
Causa' per la Universitat de València**

València, 12 de desembre de 2025

*versión en castellano en la página 13

Investigar l'exili intel·lectual

Dir que aquest doctorat honoris causa m'emociona profundament corre el risc de sonar retòric, convencional, quasi banal, però en realitat no ho és. Per descomptat, m'intimida saber que el mateix honor ja ha sigut atorgat a escriptors, investigadors i personalitats molt més importants que jo. Però també m'afecta perquè marca simbòlicament una relació feta d'intercanvis – seminaris, conferències, cursos com a professor convidat – i sòlides amistats, que vaig establir amb la Universitat de València fa ja quasi trenta anys (recorde molt bé el meu primer viatge a València, a la tardor de 1997, per a participar en els debats dels Premis Octubre). Va ser aquesta universitat la que em va obrir les portes del món valencià, català i espanyol. Guarde grats records d'aquella primera trobada, de la meua curiositat, de l'acollida càlida que em van brindar, de la relació intel·lectual intensa, tal vegada feta de discrepàncies, però sempre fraternal, amb investigadors i intel·lectuals de gran envergadura que vaig tindre el privilegi de conèixer en aquesta universitat. Ací vull esmentar Nicolas Sanchez Durá, Pedro Ruiz Torres, Ismael Saz Campos, Anacleto Pons, Isabel Burdiel, Ferran Archilés, Juan Llinares, Antoni Furió, Gustau Muñoz,

més recentment Esther Alba. La llista no és exhaustiva.

Aquest doctorat honoris causa m'ompli d'alegria també perquè tinc una connexió especial amb València. Ame aquesta ciutat, que sempre visite amb gust, i cap a la qual sent una estranya empatia, i on, des de les meues primeres visites, sempre m'he sentit com a casa. Sens dubte, perquè els seus carrers antics s'obrin a la mar i em recorden els carrerons de Gènova, on vaig cursar els meus estudis universitaris. Sens dubte també perquè demostren que una metròpoli global pot mantindre's fidel a la seua història. Tinc les meues rutines a València. En cada visita, intente allotjar-me al Col·legi Major Rector Peset, entre l'església de Sant Nicolau i el mercat antic. Hi ha poques ciutats on haja passejat amb tant de plaer. Excepte comptades excepcions, les meues visites sempre tenen un propòsit intel·lectual: un col·loqui, un seminari, una conferència, un debat; i cada vegada, en un entorn de sublim bellesa, hi trobe l'atractiu del pensament i la calidesa de l'amistat. A València, els meus amics m'han ajudat a aguditzar i ampliar la meua perspectiva, a desenvolupar el meu pensament. Espere haver aconseguit transmetre en el meu treball una part d'allò que aquesta universitat m'ha brindat.

Els meus vincles amb la Universitat de València em van permetre reflexionar sobre les virtuts de l'intercanvi i la transferència intel·lectual, que és un tema central de la meua investigació. En aquesta breu intervenció, voldria reprendre aquest tema, relacionant-lo amb la meua pròpia trajectòria com a historiador, demanant disculpes si en aquest exercici hi ha alguna cosa d'ego-història.

Durant segles, creuar fronteres socials, culturals, lingüístiques, racials i polítiques ha sigut una premissa insubstituïble per a la creació de noves idees i la introducció d'avenços en el pensament crític. Per descomptat, el mer acte de creuar fronteres no és suficient per a la creació de nous conceptes i, a l'inrevés, hi ha innumbrables exemples de teories originals elaborades per pensadors sedentaris. Tanmateix, moltes idees noves van necessitar com a condició el desplaçament, una experiència que afecta profundament els seus actors en termes d'estatus legal i polític, autopercepció, expressió lingüística, reevaluació d'hàbits i supòsits heretats, canvi de mirada i cosmovisió. Un exemple clàssic de l'exili com a taller intel·lectual és el naixement de l'estructuralisme a Nova York, el 1941, on el francès Claude Lévi-Strauss va conèixer Roman Jakobson i Franz Boas, dos acadèmics nord-americans nascuts a Rússia i Alemanya, respectivament. Aquesta trobada entre l'antropologia i la lingüística, que va donar

lloc a una nova teoria de les estructures del parentiu com a llenguatge, va ser descrita per Lévi-Strauss com una “il·luminació”. En resum, no sols els éssers humans viatgen, sinó també les idees, com subratlla Edward Said quan parla de *traveling theories*, i aquest viatge és un procés transformador.

Creuar fronteres significa establir distància, una distància que és alhora existencial i epistemològica: descobrir coses noves i posar les conegudes en una perspectiva diferent canvia la mirada de l'observador. En un famós assaig, Georg Simmel va teoritzar l’“estranger” (*der Fremde*) com una figura peculiar d'ubiqüitat i esquinçament, que és percebut com un estrany, però que també és potencialment capaç de comparar i connectar dos mons: l'antic d'on ha vingut i el “nou” en què ara habita. L'assaig de Simmel, però, és bastant optimista i desatén l'habitus mental de l'emigrant, que moltes vegades lluita per ser acceptat, enyora l'assimilació al seu nou “llar” i no desitja posar l'accent en la seua alteritat. Molts intel·lectuals que van aconseguir una nova ciutadania s'identificaren completament amb aquest *Heimat* de substitució. Pensem en Henry Kissinger, un dels casos més emblemàtics d'assimilació radical, que va arribar als Estats Units el 1938 com a exiliat jueu-alemany i va acabar convertint-se en un dels principals

estratègies de la política exterior imperial nord-americana.

Per a impulsar el pensament crític, la superació de fronteres no hauria de desembocar en un impuls assimilacionista. El desplaçament no pot produir avanços intel·lectuals si es viu exclusivament com una mutilació o com una experiència redemptora. La crítica requereix salvació, no renaixement. Una emigració intel·lectualment fecunda situa els intel·lectuals entre dos mons en lloc de simplement traslladar-los d'un a un altre, els empeny a oscilar entre l'antic i el nou, entre l'opressió i la llibertat, sent percebuts i percebent-se com a outsiders en lloc d'"establints" o membres de ple dret de la comunitat. El pensament crític, com es podria observar amb Giorgio Agamben, implica un sentiment de no adherir-se ni pertànyer completament al propi entorn social i cultural, i aquesta és la forma més autèntica de "contemporaneïtat". Els homes i dones marginats són més propensos a qüestionar els llocs comuns i les suposicions heretades, cosa que els convertix en els millors representants del seu temps, fins i tot si la seua obra no és reconeguda immediatament. Prenent prestat el concepte del llenguatge musical, Edward Said definix aquest enfocament crític com a "contrapuntístic".

Exclosos i desterrats, els exiliats poden identificar-se amb una comunitat humana universal; no volen negar ni rebutjar els seus orígens, sinó superar-los. En molts aspectes, encarnen una idea “il·lustrada” del cosmopolitisme: són “ciutadans del món”; no per la seua sensibilitat o temperament, sinó per la seua pròpia experiència existencial, a la cruïlla entre països, cultures, llengües i continents. El seu cosmopolitisme es compon de mobilitat, intercanvi, transferència cultural i circulació d’idees. Grenzgänger per necessitat o vocació, són “creuadors de fronteres”, “intèrprets” entre diferents disciplines. Alhora, el seu cosmopolitisme té moltes desavantatges. Molt sovint, se’ls priva de la ciutadania. Són apàtrides o, segons la colpidora definició d’Arendt, paries.

Per a Arendt, aquest concepte no és moral ni tampoc estètic, sinó exquisidament jurídic i polític: els exiliats són privats del “dret a tindre drets”. En un dels seus primers textos després d’arribar a Mèxic, al final de la guerra civil espanyola, Max Aub va descriure el sentiment de desarrelament que assetjava els exiliats amb paraules com ara neguit, desconfiança, inseguretat, ofec, inquietud i impotència. Una impotència política que és el preu altíssim dels “privilegis” epistemològics que els refugiats poden adquirir. En aquest sentit, són

ahora ciutadans del món (Weltbürger) i éssers humans sense món (Weltlose). Com va subratllar Bertolt Brecht, les persones sense passaport simplement no tenen dret d'existir, com va ocórrer a l'Europa sota el feixisme i com ocorre hui als Estats Units, on la caça i persecució d'indocumentats s'ha convertit en una de les principals activitats del govern d'una nació construïda per immigrants.

Durant la primera meitat del segle XX, en particular entre les dues guerres mundials, l'exili europeu es va convertir en un èxode gegantesc. En el camp de la història intel·lectual, alguns historiadors evocuen un Wissenstransfer, una transferència colossal que va desplaçar l'eix científic d'Occident d'un costat a l'altre de l'Atlàntic. Traçar un mapa d'aquesta titànica experiència intel·lectual de creuar fronteres no és una tasca fàcil, a causa de la seua diversitat i amplitud. En molts casos, l'exili va produir reevaluacions de la identitat política i intel·lectual. Emblemàtic és el cas dels historiadors Arnaldo Momigliano i Ernst Kantorowicz. El 1936, Momigliano havia celebrat l'emperador August a l'Enciclopèdia italiana com una prefiguració de Mussolini, que acabava de proclamar l'imperi feixista després de la guerra d'Etiòpia. Dos anys més tard, després de la promulgació de les lleis antisemites feixistes i la seua

emigració al Regne Unit, Momigliano havia canviat radicalment la seua mirada i s'havia tornat antifeixista. Kantorowicz era un nacionalista alemany que havia assolit celebritat el 1927 com a autor d'una biografia quasi mística del Sacre Emperador Romanogermànic Frederic II; el 1938 va fugir de l'Alemanya nazi i als Estats Units va combatre el feixisme i el maccarthisme.

Tots aquests recorreguts m'interroguen, perquè en la meua vida jo també he creuat diverses fronteres. Confesse que em resulta difícil encaixar en una tradició nacional. Encara que els meus orígens i la meua formació són indubtablement italians, no puc anomenar-me historiador italià sense reserves o vacil·lacions. Visc als Estats Units i escric, bé o malament, en diverses llengües, sobretot en francès, però tampoc podria, sense fer trampes, considerar-me un historiador francès. Per descomptat, Itàlia és el meu país, però m'he adonat que amb els anys he començat a mirar Itàlia des d'una posició d'exterioritat. Pertany a aquell gegantesc continent d'italians expatriats (*l'Italia fuori d'Italia*) que veuen el seu país com a emigrants. En altres paraules, no sempre tinc els mateixos reflexos que els meus compatriotes. En canvi, la meua "exterioritat" cap a França i els Estats Units es deu als meus orígens. Ocup una posició en aquests països a la qual s'aplica força bé la fórmula

encunyada per Peter Gay per a definir els intel·lectuals de l'era de Weimar: *the outsider as insider*. Sempre tinc una sensació de lleugera *Unheimlichkeit*, una inquietud que atenalla l'estranger en relació amb el nadiu. L'estranger mai no posseïx els reflexos naturals, els automatismes i el toc d'espontaneïtat que caracteritzen els autòctons.

En la seua autobiografia, Edward Said es definix “fora de lloc” (*out of place*) també perquè el seu cosmopolitisme és el producte d'una identitat negada, de l'expropiació del lloc que li pertanyia i del qual va ser expropiat. Aquest no és el meu cas: la distinció que fa Said entre exiliats i expatriats és molt important. Jo no sóc un exiliat; sóc un expatriat que pot tornar al seu país quan vulga. La meua posició és privilegiada: puc permetre'm el luxe de ser “cosmopolita”. És cert que si, en lloc d'haver nascut a Gavi, Itàlia, haguera nascut a Ramallah o Gaza, probablement hui em sentiria molt palestí. Els “privilegis” dels qui creuen fronteres són relatius, però no s'han d'abusar. Els exiliats són ciutadans del món per necessitat, no poden fer d'una altra manera perquè el seu propi país els ha rebutjat; els expatriats s'equivoquen amb freqüència: es consideren ciutadans del món, però moltes vegades són simplement turistes del món global.

Segons Carlo Ginzburg, “el país al qual pertanyem no és, com diria la retòrica, aquell que estimem, sinó aquell del qual ens avergonyim, o del qual ens podem avergonyir”, i subratlla que “la vergonya pot ser un vincle més fort que l’amor”. Ginzburg se sent avergonyit, com a jueu de la diàspora, davant el genocidi a Gaza. Aquesta vergonya és un sentiment comprensible però ambigu, perquè els jueus de la diàspora no tenen cap responsabilitat en la política genocida d’Israel. La gran majoria dels ciutadans europeus i dels Estats Units haurien d’avergonyir-se del suport econòmic i militar que els seus països donen a Israel (Espanya és una excepció notable i honorable en aquest context).

M’he sentit pres per la vergonya en diverses ocasions en participar en seminaris i conferències sobre història i memòria, com a ciutadà d’un país que va rehabilitar el feixisme després de derrotar-lo. He sentit la mateixa vergonya entre diversos amics d’altres països. Aquesta vergonya em sembla saludable, perquè és una forma de responsabilitat històrica. Intentar evitar-la presentant-nos com a “ciutadans del món” seria una evasió massa fàcil. En altres paraules, els “ciutadans del món” són el meu objecte d’investigació, però són també una font d’empatia i tal vegada de projecció identitària que pot falsejar les perspectives. Sóc bastant escèptic

davant la tendència actual que consistix a canviar la interpretació per l'elaboració subjectiva del passat (en el sentit psicoanalític de la paraula), narrant la pròpia investigació, descrivint les emocions i la relació personal amb els esdeveniments de la història. No perquè això no siga permés, sinó perquè l'ofici de l'historiador és reconstruir i interpretar el passat, no interpretar-se a si mateix. Creuant fronteres també s'aprenen les trampes metodològiques del nostre treball.

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA

**Lectio del prof. Enzo Traverso
pronunciada en el acto de su
investidura como Doctor 'Honoris
Causa' por la Universitat de València**

València, 12 de diciembre de 2025

Investigar el exilio intelectual

Decir que este doctorado honoris causa me emociona profundamente corre el riesgo de sonar retórico, convencional, casi banal, pero en realidad no lo es. Por supuesto, me intimida saber que el mismo honor ya ha sido otorgado a escritores, investigadores y personalidades mucho más importantes que yo. Pero me toca también porque marca simbólicamente una relación hecha de intercambios – seminarios, conferencias, cursos como profesor invitado – y sólidas amistades, que establecí con la Universidad de Valencia hace ya casi treinta años (recuerdo muy bien mi primer viaje a Valencia, en el otoño 1997, para participar a los debates del Premis Octubre). Fue esta universidad la que me abrió las puertas del mundo valenciano, catalán y español. Guardo gratos recuerdos de aquel primer encuentro, de mi curiosidad, de la cálida bienvenida que me brindaron, de la relación intelectual intensa, tal vez hecha de discrepancias, pero siempre fraternal, con investigadores e intelectuales de gran envergadura que tuve el privilegio de conocer en esta universidad. Aquí quiero mencionar a Nicolas Sanchez Durá, Pedro Ruiz Torres, Ismael Saz Campos, Anaclet Pons, Isabel Burdiel, Ferran Archiles,

Juan Llinares, Antoni Furió, Gustau Muñoz, más recién Esther Alba. La lista no es exhaustiva.

Este doctorado honoris causa me llena de alegría también porque tengo una conexión especial con Valencia. Amo esta ciudad, que siempre visito con placer, y hacia la cual siento una extraña empatía, y donde, desde mis primeras visitas, siempre me he sentido como en mi casa. Sin duda, porque sus calles antiguas se abren al mar y me recuerdan a las callejuelas de Génova, donde cursé mis estudios universitarios. Sin duda también porque demuestran que una metrópolis global puede mantenerse fiel a su historia. Tengo mis rutinas en Valencia. En cada visita, intento alojarme en el Colegio Mayor Rector Peset, entre la iglesia de San Nicolás y el mercado antiguo. Hay pocas ciudades donde haya paseado con tanto placer. Salvo contadas excepciones, mis visitas siempre tienen un propósito intelectual: un coloquio, un seminario, una conferencia, un debate; y cada vez, en un entorno de sublime belleza, encuentro el atractivo del pensamiento y la calidez de la amistad. En Valencia, mis amigos me ayudaron a agudizar y ampliar mi perspectiva, a desarrollar mi pensamiento. Espero haber logrado transmitir en mi trabajo algo de lo que esta universidad me ha brindado.

Mis vínculos con la Universidad de Valencia me permitieron reflexionar sobre las virtudes del intercambio y la transferencia intelectual, que es un tema central de mi investigación. En esta breve intervención, quisiera retomar este tema, relacionándolo con mi propia trayectoria como historiador, pidiendo disculpa si en este ejercicio hay algo de ego-historia.

Durante siglos, cruzar fronteras sociales, culturales, lingüísticas, raciales y políticas ha sido una premisa irremplazable para la creación de nuevas ideas y la introducción de avances en el pensamiento crítico. Por supuesto, el mero acto de cruzar fronteras no es suficiente para la creación de nuevos conceptos y, a la inversa, existen innumerables ejemplos de teorías originales elaboradas por pensadores sedentarios. Todavía, muchas ideas nuevas tuvieron sus condiciones necesarias en el desplazamiento, una experiencia que afecta profundamente a sus actores en términos de estatus legal y político, autopercepción, expresión lingüística, reevaluación de hábitos y suposiciones heredadas, cambio de mirada y cosmovisión. Un ejemplo clásico del exilio como taller intelectual es el nacimiento del estructuralismo en Nueva York, en 1941, donde el francés Claude Lévi-Strauss conoció a Roman Jakobson y Franz Boas, dos académicos estadounidenses nacidos

en Rusia y Alemania, respectivamente. Este encuentro entre la antropología y la lingüística, que dio lugar a una nueva teoría de las estructuras del parentesco como lenguaje, fue descrito por Lévi-Strauss como una “iluminación”. En resumen, no solo los seres humanos viajan, sino también las ideas, como subraya Edward Said hablando de *traveling theories*, y este viaje es un proceso transformador.

Cruzar fronteras significa establecer distancia, una distancia que es al mismo tiempo existencial y epistemológica: descubrir cosas nuevas y poner las cosas conocidas en una perspectiva diferente cambia la mirada del observador. En un famoso ensayo, Georg Simmel teorizó al “extranjero” (*der Fremde*) como una figura peculiar de ubicuidad y desgarró, que se percibe como un extraño, pero que también es potencialmente capaz de comparar y conectar dos mundos: el viejo de donde ha venido y el “nuevo” en el que ahora habita. El ensayo de Simmel, sin embargo, es bastante optimista y descuida el *habitus* mental del emigrante, que muchas veces lucha por ser aceptado, anhela la asimilación en su nuevo “hogar” y no desea enfatizar su alteridad. Muchos intelectuales que lograron una nueva ciudadanía se identificaron completamente con este *Heimat* de sustitución. Pensemos en Henry Kissinger, uno de los

casos más emblemáticos de asimilación radical, que llegó a Estados Unidos en 1938 como exiliado judío-alemán y llegó a convertirse en uno de los principales estrategias de la política exterior imperial estadounidense.

Para impulsar el pensamiento crítico, la superación de fronteras no debería desembocar en un impulso asimilacionista. El desplazamiento no puede producir avances intelectuales si se vive exclusivamente como una mutilación o como una experiencia redentora. La crítica requiere salvación, no renacimiento. Una emigración intelectualmente fecunda sitúa a los intelectuales entre dos mundos en lugar de simplemente trasladarlos de uno a otro, los empuja a oscilar entre lo antiguo y lo nuevo, entre la opresión y la libertad, siendo percibidos y percibiéndose como outsiders en lugar de “establecidos” o miembros de pleno derecho de la comunidad. El pensamiento crítico, como se podría observar con Giorgio Agamben, implica un sentimiento de no adherirse ni pertenecer completamente al propio entorno social y cultural, y esta es la forma más auténtica de “contemporaneidad”. Los hombres y mujeres marginados son más propensos a cuestionar los lugares comunes y las suposiciones heredadas, lo que los convierte en los mejores representantes de su tiempo, incluso si su obra no es reconocida de inmediato. Tomando prestado

el concepto del lenguaje musical, Edward Said define este enfoque crítico como “contrapuntístico”.

Excluidos y desterrados, los exiliados pueden identificarse con una comunidad humana universal; no quieren negar ni rechazar sus orígenes, sino superarlos. En muchos aspectos, encarnan una idea “ilustrada” del cosmopolitismo: son “ciudadanos del mundo”; no por su sensibilidad o temperamento, sino por su propia experiencia existencial, en la encrucijada entre países, culturas, lenguas y continentes. Su cosmopolitismo se compone de movilidad, intercambio, transferencia cultural y circulación de ideas. Grenzgänger por necesidad o vocación, son “cruzadores de fronteras”, “intérpretes” entre diferentes disciplinas. En el mismo tiempo, su cosmopolitismo tiene muchas desventajas. Muy a menudo, se les priva de la ciudadanía. Son apátridas o, según la impactante definición de Arendt, parias. Para Arendt, este concepto no es moral y tampoco estético, sino exquisitamente jurídico y político: los exiliados son privados del “derecho a tener derechos”. En uno de sus primeros textos después de llegar a México, al final de la guerra civil española, Max Aub describió el sentimiento de desarraigo que acechaba a los exiliados con palabras como desasosiego, desconfianza, inseguridad, ahogo, inquietud e impotencia. Tal impotencia política es el

altísimo precio de los “privilegios” epistemológicos que los refugiados pueden adquirir. En este sentido, ellos son al mismo tiempo ciudadanos del mundo (Weltbürger) y seres humanos sin mundo (Weltlose). Como enfatizó Bertolt Brecht, las personas sin pasaporte simplemente no tienen derecho de existir, como ocurrió en Europa bajo el fascismo y como ocurre hoy en Estados Unidos, donde la caza y la persecución de indocumentados se ha convertido en una de las principales actividades del gobierno de una nación construida por inmigrantes.

Durante la primera mitad del siglo XX, en particular entre las dos guerras mundiales, el exilio europeo se convirtió en un éxodo gigantesco. En el campo de la historia intelectual, algunos historiadores evocan un Wissentransfer, una transferencia colosal que desplazó el eje científico de Occidente de un lado al otro del Atlántico. Trazar un mapa de esta titánica experiencia intelectual de cruzar fronteras no es tarea fácil, debido a su diversidad y amplitud. En muchos casos, el exilio produjo reevaluaciones de la identidad política e intelectual. Emblemático es el caso de los historiadores Arnaldo Momigliano y Ernst Kantorowicz. En 1936, Momigliano había celebrado al emperador Augusto en la Enciclopedia italiana como una prefiguración de Mussolini, que justo había proclamado el imperio

fascista después de la guerra de Etiopía. Dos años más tarde, tras la promulgación de las leyes antisemitas fascistas y su emigración al Reino Unido, Momigliano había cambiado radicalmente su mirada y se había vuelto antifascista. Kantorowicz era un nacionalista alemán que había alcanzado celebridad en 1927 como autor de una biografía casi mística del Sacro Emperador Romano Germánico Federico II; en 1938 se escapó de Alemania nazi y en Estados Unidos combatió el fascismo y el macartismo.

Todos esos recorridos me interrogan, porque en mi vida yo también he cruzado varias fronteras. Confieso que me resulta difícil encajar en una tradición nacional. Aunque mis orígenes y mi formación son indudablemente italianos, no puedo llamarme historiador italiano sin reservas o hesitaciones. Vivo en Estados Unidos y escribo, mal que bien, en varios idiomas, sobre todo en francés, pero tampoco podría, sin hacer trampas, considerarme un historiador francés. Por supuesto, Italia es mi país, pero me di cuenta de que a lo largo de los años empecé a mirar a Italia desde una posición de exterioridad. Pertenezco a ese gigantesco continente de italianos expatriados (*l'Italia fuori d'Italia*) que ven su país como emigrantes. En otras palabras, no siempre tengo los mismos reflejos que mis compatriotas. En cambio, mi

“exterioridad” hacia Francia y Estados Unidos se debe a mis orígenes. Ocupo en estos países una posición a la que se aplica bastante bien la fórmula acuñada por Peter Gay para definir a los intelectuales de la era de Weimar: the outsider as insider. Siempre tengo una sensación de ligera Unheimlichkeit, una inquietud que atenaza al extranjero en relación con el nativo. El extranjero nunca posee los reflejos naturales, los automatismos y el toque de espontaneidad que caracteriza a los autóctonos.

En su autobiografía, Edward Said se define “fuera de lugar” (out of place) también porque su cosmopolitismo es el producto de una identidad negada, de la expropiación del lugar que le pertenecía y del cual fue expropiado. Este no es mi caso: la distinción que hace Said entre exiliados y expatriados es muy importante. Yo no soy un exiliado; soy un expatriado que puede volver a su país cuando quiere. Mi posición es privilegiada: puedo otorgarme el lujo de ser “cosmopolita”. Es cierto que si en lugar de haber nacido en Gavi, Italia, había nacido en Ramallah o Gaza, probablemente hoy me sentiría muy palestino. Los “privilegios” de quienes cruzan fronteras son relativos, pero no deben ser abusados. Los exiliados son ciudadanos del mundo por necesidad, no pueden hacer de otra manera porque su propio país los rechazó; los expatriados se equivocan con frecuencia: se

consideran ciudadanos del mundo, pero muchas veces son simplemente turistas del mundo global.

Según Carlo Ginzburg, “el país al que pertenecemos no es, como diría la retórica, aquel al que amamos, sino aquel del que nos avergonzamos, o del que podemos avergonzarnos”, enfatizando que “la vergüenza puede ser un vínculo más fuerte que el amor”. Ginzburg se siente avergonzado, como judío de la diáspora, ante el genocidio en Gaza. Esta vergüenza es un sentimiento comprensible pero ambiguo, porque los judíos de la diáspora no tienen ninguna responsabilidad por la política genocida de Israel. La gran mayoría de los ciudadanos europeos y de Estados Unidos tendrían que avergonzarse del soporte económico y militar que sus países dan a Israel (España es una excepción notable y honorable en este contexto). Me ha asaltado la vergüenza varias veces al participar en seminarios y conferencias sobre historia y memoria, como ciudadano de un país que rehabilitó el fascismo tras derrotarlo. He sentido la misma vergüenza entre varios amigos de otros países. Esta vergüenza me parece saludable, porque es una forma de responsabilidad histórica. Intentar evitarla presentándonos como “ciudadanos del mundo” sería una evasión demasiado fácil. En otras palabras, los “ciudadanos del mundo” son mi objeto de investigación, pero son también una

fuentes de empatía y tal vez de proyección identitaria que puede falsar las perspectivas. Soy bastante escéptico frente a la tendencia actual que consiste en cambiar la interpretación con la elaboración subjetiva del pasado (en el sentido psicoanalítico de la palabra), narrando su propia investigación, describiendo sus emociones y su relación personal con los acontecimientos de la historia. No porque eso no sea permitido, sino porque el oficio del historiador es reconstruir e interpretar el pasado, no interpretarse a sí mismo. Cruzando fronteras se aprenden también las trampas metodológicas de nuestro trabajo.

